

TÜRK ROMANINDA OKSİDENTALİST AÇILIM: *PARİS’TE BİR TÜRK VE MEŞHEDÎ İLE DEVRİÂLEM* ÖRNEĞİ

OCIDENTALIST EXPANSION IN THE TURKISH NOVEL: THE EXAMPLE OF *PARİS’TE BİR TÜRK AND MEŞHEDÎ İLE DEVRİÂLEM*

Mehmet DOĞAN*

Öz

Batılılaşmanın fert, aile ve toplum üzerindeki etkilerinin kültürel, sosyal ve siyasî boyutlarıyla çok yönlü bir değerlendirmeye tabi tutulması nedeniyle araştırmacı ve akademisyenler tarafından Türk romanında Batılılaşma olgusu çeşitli yansımalarıyla ele alınmıştır. Ancak bir medeniyet olarak Batı/Avrupa’nın Türk romanlarındaki değerlendirilmesi noktasında ciddi bir boşluk vardır. Bu boşluk, Mısırlı filozof Hasan Hanefî’nin oryantalizm karşısında akademik bir disiplin şeklinde kurmaya çalıştığı oksidentalizmin Türkiye’de görünürlük kazanmasından sonra doldurulmaya çalışılsa da henüz yeterli bir literatür yoktur. Oryantalizmin dikotomik özcü yorumları ve “Batı-dışı” toplumlari “nesneleştirici” tavrı karşısında “Batı-dışı” dünyanın bir “özne olarak kendi bilincine varması, bu bilinçle “Avrupamerkezci” paradigmayı sorgulamasına oksidentalizm denir. Bu çalışmada belirlenebildiği kadarıyla Oksidentalizm anlamında “müstağrip” kelimesini *Avrupa’da Bir Cevelan* adındaki eserinde ilk defa kullanan Ahmet Mithat Efendi’nin *Paris’te Bir Türk* isimli romanıyla, tespit edebildiğimiz kadarıyla, oksidentalizm kavramının ilk defa kurgusal bir metinde kullanıldığı Ercüment Ekrem Talu’nun *Meşhedî ile Devriâlem* romanları, oksidentalizm kuramından hareketle, karşılaştırmalı olarak okunacaktır. Farklı medeniyetlere mensup toplumların öteki algılarının şekillenmesinde, değişmesinde; karşılaşma biçimleri ve konjonktürel değişimler en önemli nedenler olması hasebiyle biri Tanzimat dönemi – inkıraz nesli – diğeri Cumhuriyet dönemi – inkılâp nesli – romancılarının Avrupa’ya bakışlarındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Paris’te Bir Türk, Meşhedî ile Devriâlem*, Oksidentalizm, Oryantalizm, öteki

Abstract

Due to the fact that the cultural, social and political dimensions of the effects of westernization on the individual, family and society are subjected to a multidimensional evaluation, the phenomenon of westernization in Turkish novel has been discussed with various reflections by researchers and academicians. However, there is a serious gap in the evaluation of Western/Europe as a civilization in Turkish novels. Although an attempt has been made to address this gap after occidentalism, which Egyptian philosopher Hasan Hanafi tried to establish as an academic discipline against orientalism, gained visibility in Turkey, there is limited literature available. Occidentalism is when the “non-Western” world becomes conscious

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Aydın / Türkiye, me.dogan02@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6336-2389

of itself as a “subject” in the face of the dichotomous essentialist interpretations of orientalism and its “objectifying” attitude towards “non-Western” societies, and questions the “Eurocentric” paradigm with this consciousness. With reference to the theory of occidentalism, the study aims to make a comparative reading of the novel *Paris'te Bir Türk* by Ahmet Mithat Efendi, who, to the best of our knowledge, uses the word ‘müstağrip’ in the sense of occidentalism for the first time in his work titled *Avrupa'da Bir Cevelan*, and Ercüment Ekrem Talu’s novels *Meşhedî ile Devriâlem*, in which the concept of occidentalism is used in a fictional text for the first time. Since different patterns of encounter and conjunctural changes are the key factors in shaping the perceptions of the ‘other’ of societies belonging to different civilisations, the similarities and differences in the perception of Europe by the novelists of the Tanzimat period and the Republican period are discussed.

Keywords: *Paris'te Bir Türk*, *Meşhedî ile Devriâlem*, Occidentalism, Orientalism, other

Giriş

Türk romanı, Osmanlı İmparatorluğu’nun yönünü Batı’ya “resmen” döndüğünü ilan ettiği Tanzimat döneminde ortaya çıkar ve ilk örneklerinden itibaren Batılılaşma olgusu ana temalardan biri olarak ele alınır. Bireysel ve toplumsal değişimin hız kazandığı dönemde ortaya çıkması¹ Türk romanını, söz konusu büyük değişimin ve radikal kopuşun boyutunu, niteliklerini, nedenlerini anlamak açısından önemli kaynaklar hâline getirir. Bu nedenle Türk romanı üzerinde Batılılaşma olgusunu ele alan pek çok inceleme vardır. Bunun aksine bir medeniyet olarak “Avrupa/Batı”yı² ele alan çalışmalar çok kısıtlıdır. Oysa Türk romancılarının Batılılaşma olgusunu değerlendirmeleri ile bir medeniyet olarak “Avrupa/Batı”ya bakışları esaslı farklılıklar gösterir.³ Türk romanı üzerinden “Avrupa” ve “Avrupalıları” ele alan çalışmaların azlığı, Batılılaşma olgusunu ele alan çalışmaların ise yoğunluğu nedeniyle Türk romanında “Avrupa/Batı”ya bakışın Batılılaşma olgusuna bakıştan çok daha farklı olduğu gerçeği perdelenmiştir.

- 1 Ahmet Hamdi Tanpınar da bu duruma işaret ederek şöyle der: “Modern Türk edebiyatı bir medeniyet kriziyle başlar. Bugünkü Türk edebiyatında mevcut cereyanları inceleyebilmek için birkaç büyük realite üzerinde durmak ve bilhassa bu edebiyatın, bir medeniyet değişmesinin neticesi olarak doğduğunu göz önünde tutmak gerekir.” Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977, s. 101.
- 2 Avrupa kavramı ile Batı kavramı genel anlamda her ne kadar aynı düzlemde kullanılsa da buna itiraz eden çalışmalar da bulunmaktadır. Bu makalede metin bağlamına uygun olarak bazen “Batı” bazen “Avrupa” şeklinde ama aynı anlamda kullanılmıştır. Bununla beraber “Avrupa” ile “Batı” kavramları üzerine yapılan tartışmalar için şu eserlere bakılabilir: Gerard Delanty, “Giriş: Batı Sonrası Bir Avrupa Fikri”, çev. Firdevs Bulut, *Doğu ve Batı'nın Ötesinde Asya ve Avrupa*, Matbu Yayınları, İstanbul 2015, s. 1-12. Delanty, Batı'nın Avrupa'da var olmayabileceğini, çeşitli dönemlerde farklı coğrafyalarda karşılaşılabilecek bir durum olduğunu ifade eder. Bununla birlikte, Avrupa'nın Batı'dan uzak ancak onun jeopolitik bölgesi hâline geldiğini belirtir. Oksidentalizm üzerine yazdığı kitapla bilinen Avishai Margalit de kendisiyle yapılan bir röportajda benzer bir yorumda bulunur. “Batı tarih boyunca tek bir anlama sahip olmuş bir kelime değil, o sürekli hareket eden bir hedefdir. Bizim önerimiz, her dönemde açık olana, “pragmatik ülkeler” tabiri ile Batı'da neyin temsil edildiğine bakmaktır. Başlangıçta bu Fransa olmalıydı, Almanların gözünde. Daha sonra Almanya, Fransa ve İngiltere'ydî, dünyanın geri kalanının gözünde. Günümüzde ise pragmatik ülke ile kastedilen daha çok, bugün için Batı'nın sembolü olan ABD'dir.” Muazzez Tümay, Avishai Margalit ile Oksidentalizmi ‘Düşman’larının Gözünden Batı’ya Konuşmak”, *Sabah Ülkesi Dergisi*, 38, (2014), s. 37.
- 3 Berna Moran bu gerçeğe işaretlerle şöyle der: “Ahmet Mithat ve Recaizade Ekrem züppe tipini alaya alırken gerçek Batılıya ve Batı uygarlığına karşı saygılıdır.” Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, İletişim Yayınları 2010, İstanbul, s. 266-267.

Oysa Türk romanına yansıyan bir medeniyet olarak Avrupa izleğine daha yakından bakıldığında, çoğu zaman her türlü ahlakî dejenerasyonun sebebi gibi işlenen Batılılaşma olgusundan çok daha farklı bir yaklaşımın sergilendiği görülür. Alafrangalığın bireysel, ailevî ve toplumsal felakete yol açtığı teması üzerinde kurgulanan *Şipsevdî* romanına yazdığı “Önsöz”de Hüseyin Rahmi Gürpınar bunu netlikle ifade eder.

Bazılarına göre bu romanı, alafrangalığı küçümsemek, küçümseyerek alaya almak maksadıyla yazdığım sanılıyormuş. Bu çok yanlış bir zan ve yanlış bir inançtır. Alafrangalığa uymaktaki züppelikle gerçeğe ve ilericiliğe inanmayı birbirinden ayırmak gerekir. Türklüğümüze ve Osmanlılığımıza şeref ve yükseliş sebebi olacak şeyleri hangi kalem küçümser ve alaya alır ki buna ben cesaret edeyim? Batı uygarlığı bizi uyarıcı bir meşale oldu. Bundan sonra da ilerleme işinde önümüzde gidecektir.⁴

Ahmet Mithat da bu gerçeğe işaretle şöyle der: “En büyük fenâlık şunda ki, Avrupa’nın yalnız seyyiâtını görüp mazarrâtını çekmiş olan halkımız, o mütemeddin memleketin hasenâtından dahi nefret gösterir.”⁵

Türk romanında Batılılaşma olgusundan farklı olarak Batı’nın çeşitli yönleriyle değerlendirildiği, yorumlandığı, eleştiriye tabi tutulduğu gerçeğinden hareketle bu bölümler, Batılılaşma (Westernization) değil; Doğulu veya Batı-dışı bir gözle yapılan Batı değerlendirmeleri yani Oksidentalizm (Occidentalism) kapsamında ele alınmalıdır. Nitekim Oksidentalizmi “akademik bir disiplin” hâline getirmeye çalışan Hasan Hanefî, İngilizce “Westernization” (Batılılaşma) projesine karşılık Fransızca “Occidentalism” (Batı bilimi, istiğrab) projesi sunar.

Ancak burada sözü edilen Batı bir coğrafya olmaktan çok, köklerini Helenistik kültürden alan Batı düşüncesini ifade eder. Kendini Doğu’ya ait gören bir öznenin, ‘ben ve öteki’ ikileminde Batı’ya ait olduğunu düşündüğü öznenin kültürünü, siyasetini, dinini; hülâsa bütün birikimlerini değerlendirmeye alması Oksidentalizmdir.⁶

Bu çalışmada, Batı-dışı toplumların “ben” tasavvurlarından hareketle Batı’nın siyasî, toplumsal, ekonomik, dinî, ahlakî, kültürel durumlarının eleştirel bir gözle değerlendirilmesi anlamında kullanılan Oksidentalizm kuramıyla ilgili genel bir çerçeve çizildikten sonra Ahmet Mithat Efendi’nin *Paris’te Bir Türk* ile Ercüment Ekrem Talu’nun *Meşhedî ile Devriâlem* romanlarına yansıyan oksidentalistik bakış açısı ele alınacaktır. Söz konusu iki romanın bir arada ele alınmasının nedeni; oksidentalizm söyleminin konjonktürel gelişmelere bağlı olarak farklılaşması nedeniyle Osmanlı son dönemiyle Cumhuriyet’in ilk yıllarında Batı’ya karşı görülen duruşun karşılaştırılması, değişim ve benzerliklerin ortaya konulmasıdır. Aynı zamanda

4 Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Şipsevdî*, 5. bs., Atlas Kitabevi, İstanbul 1977, s. 9-10.

5 Murat Ak, “Doğu-Batı İkileminde Bir Osmanlı Entelektüeli Ahmet Mithat Efendi’nin Batı’yı Tanıma Çabasına Bir Bakış”, *Marife*, VI/3 (2006), s. 254.

6 Fethi Ahmet Polat, “Hanefî’nin Oksidentalizmi Temaşaya Değmez Bir Tulûat Mıdır?”, *Marife*, III/6, (2006), s. 76.

her iki romanın Avrupa'ya yolculuk temi üzerine kurgulanmış olmasının karşılaştırmalı bir okumaya zemin sunması etkilidir. Bu nedenlerin yanı sıra “Oksidentalizm/istiğrab” kavramının Türkiye'deki gelişiminde her iki yazarın önemli bir yerinin olması gösterilebilir.

Türk aydınları arasında bilindiği kadarıyla, “oksidantalizm” anlamında “müstagrîb” kavramını ilk defa Ahmet Mithat Efendi *Avrupa'da Bir Cevalan* eserinde kullanır. Kavramın Türk aydınları ve araştırmacılarının gündemine getiren kişi ise Cemil Meriç'tir. Ahmet Mithat Efendi'den alıntılacağı cümleler şöyledir: “Müsteşrik, Doğu irfanı ile uğraşan Avrupalıların kendilerine verdikleri isim. Aynı mevzu üzerinde çalışan bir Osmanlı'ya bu ismin verilmesi caiz değildir. Biz son devir muharrirleri maarif-i garbiyyeyi şarka ithale çalışan birer müstagrîbiz.”⁷

Kavramın Türkiye'deki kullanım tarihçesini ele alanlar görebildiğimiz kadarıyla Ahmet Mithat'tan Cemil Meriç'e geçerler. Oysa belirleyebildiğimiz kadarıyla Ahmet Mithat ile Cemil Meriç arasındaki uzun sayılabilecek dönemde kavramı kullanan başka yazarlar vardır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Ahmet Mithat Efendi'den sonra “oksidantalizm/müstagrîb” kavramına ilk defa Ercüment Ekrem Talu'nun – makaleye konu edinilen – *Meşhedî ile Devriâlem* romanında rastlanır. Dolayısıyla başka bir eserde kavramın geçtiğini gösteren bir veri bulununcaya kadar “Oksidentalizm” kavramının Türk romanında ilk defa bu eserde kullanıldığı söylenebilir. Üstelik Ercüment Ekrem Oksidentalizm kavramını, 1990'lı yılların başlarında Oksidentalizmi “akademik bir disiplin” hâline getirmeye çalışan Hasan Hanefi'nin çizdiği çerçevede ele alır. Kavramın Türkiye'deki kullanım tarihçesine bir katkı sunmak adına, Cemil Meriç'ten önce Nurullah Ataç'ın, ilk olarak 1954 yılında yayımlanan *Diyelim* adlı deneme kitabındaki “Batı'ya Doğru” bölümünde bu kavramı kullandığını belirtmek gerekir. Yalnız, Nurullah Ataç kavrama tümüyle olumsuz bir anlam yükler. Batı'yı bildiği hâlde Doğulu kalan kişiler için veya Doğulu kalarak Batılı dilleri, Batı edebiyatını öğrenen kişileri küçümsemek amacıyla kavramı kullanır.

Hani ‘müsteşrik’ler diyorlar, bizde ‘müsteğrip’ler yetişiyor. Bir müsteşrik ne türlü Arapça bilirse bilsin, düşüncesi bakımından Batı'ya bağlıdır, Batı adamıdır. Bizim ‘müsteğriplerimiz’ de düşünce bakımından Doğu'ya bağlı kalırlar, birer Doğu adamı olmaktan çıkamazlar... Bizim söylediğimiz ise bu toplumda, şu, bu bireyin birtakım bilgiler edinmesi değil, toplumun değişmesi, eski düşüncesinden ayrılıp Batı dünyasının düşüncesine geçmesidir.⁸

Ahmet Mithat, Ercüment Ekrem, Cemil Meriç ve Nurullah Ataç örneklerinde de görüldüğü üzere kavrama çok farklı yaklaşımlar ve tanımlamalar vardır. Bu nedenle romanlara yansıyan oksidentalizm söyleme geçmeden önce kavram etrafında bir değerlendirme gereklidir.

7 Cemil Meriç, *Bu Ülke*, 63. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2021, s. 131.

8 Nurullah Ataç, *Diyelim – Söz Arasında*, 5. bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 52-53.

1. Oryantalizm Versus Oksidentalizm

Oksidentalizmi anlayabilmek için Oryantalizmin çerçevesinin çizilmesi kaçınılmazdır. Çünkü Oksidentalizm, Oryantalist söylemde bir nesne hâline indirgenerek incelenen “Doğu” söylemine karşı ortaya çıkar. Kendini “özne” konumuna yerleştirerek Batı-dışı tüm toplumlara “Doğu” olarak işaretleyen Oryantalist söyleme karşı Oksidentalizm, söz konusu özne-nesne ilişkisini tam tersine çevirmeyi amaçlar.⁹

Oryantalizm genel tanımıyla; Doğu olarak işaretlenen Batı-dışı toplumların Batılı bir gözle, diğer bir tabirle Avrupa-merkezli bir bakış açısıyla akademik, dinî, siyasî, kültürel veya ekonomik gibi farklı amaçlarla incelenmesi, tanıtılması, tanımlanması ve tasvir edilmesidir. Bu tanımdan hareketle bir öğrenme faaliyeti, merak saikiyle farklı toplumları tanımaya yönelik bir girişim gibi anlaşılabilir da yakından bakıldığında Oryantalizme getirilen neredeyse tüm eleştirilerin bu tanımda gizli olduğu söylenebilir. Öncelikle bu tanımda Batı'nın kendini merkeze aldığı, diğer tüm toplum ve kültürleri tek çatı altında genelleştirdiği, kendi bakış açısını öznel bir bakış olmanın ötesinde “bilimsel, genel geçer” doğrular şeklinde sunduğu görülür. Oryantalizm, Batı-dışı toplumları anlamaya yönelik değil, anlamlandırma ve tanımlamaya – buna yaftalama da denilebilir – yönelik bir anlayış içerisindedir. Ayrıca oryantalizme getirilen en ciddi eleştiri; Batı-dışı toplumlara yönelik dinî, ticarî, siyasî, kültürel vs. araştırmaların salt bir merak saikinden kaynaklanmadığı, daha çok sömürmek, sömürgeleştirmek, sömürgecilğe hazır bir topluma dönüştürmek amacına matuf olduğudur.

Oryantalizmin ilk olarak kim tarafından ve hangi dönemde başladığıyla ilgili net bir bilgi veya üzerinde uzlaşılmış bir tarih yoktur.¹⁰ Amaçları belirlenirken ortaya çıkan belirsizlik de tarihi serüveniyle direkt ilgilidir. Çünkü oryantalizmin tanımı ve çerçevesi tarihsel dönemeçlerinden bağımsız değildir.¹¹ Daha geniş bir değerlendirmeyle; Oryantalizmle ilgili çok farklı tanım ve yorumlarla karşılaşılması üç sebebe dayandırılabilir. İlk olarak; Oryantalizm sekiz yüz yıllık sürecinde değişik anlamlarda kullanılmış ve farklı amaçları öncelemiştir.

9 Hasan Hanefi, “Oryantalizmden Oksidentalizme”, çev. Hakan Çopur, *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu*, İBB Yayınları, İstanbul 2007, s. 81.

10 Batı'nın kendini Doğu'dan ayırıştırması Zeus'un Fenikeli “Europa”ya âşık olması ve onu kaçırmamasının anlatıldığı mitolojik anlatılara kadar götürülebilir. Pers-Yunan Savaşları, Troya Savaşı ve Büyük İskender'in Asya içlerine düzenlediği seferler de Doğu ile Batı'nın karşılaştığı, dolayısıyla her iki toplumun birbirleri hakkında tasavvurlar geliştirdiği, imajlar edindiği dönemler olarak işaretlenir. Ancak bu dönemlerde Doğu-Batı ayrımı günümüzdeki kullanımıyla ele alınmamıştır. Günümüzdeki ontolojik ve epistemolojik ayrıma dayalı Doğu-Batı dikotomisinin başlangıcı için genel olarak 1312 yılında toplanan Viyana Konsülü gösterilir. M. Hamdi Zakzük, *Oryantalizm ve Medeniyetler Hesaplaşması*, çev. Abdülaziz Hatip, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul 2006, 31. Doğu ile Batı arasındaki asıl ontolojik ve epistemolojik kırılmanın İslâm'ın ortaya çıkması ve kısa süre içerisinde İspanya ve Sicilya üzerinden Avrupa'yı tehdit etmesi olarak belirlemek daha makul görünmektedir. Dolayısıyla Haçlı seferleriyle Müslümanlarla başa çıkamayan Kilise'nin bir savunma güdüsüyle İslâm ve Müslümanları araştırmaya başlaması oryantalist çalışmaların başlangıcı olarak ele alınabilir. Ayrıca bu dönemde ortaya sürülen imajların sonraki yüzyıllarda – hatta Kilise karşısında seküler bir direnişin zirveye çıktığı Aydınlanma döneminde bile – tekrar etmesi, süreç içerisinde birincil amaçları değişse bile oryantalizmin kökeninde İslâm-Hristiyanlık karşıtlığı olduğu belirlenebilir.

11 Oryantalizmin tarihsel süreç içerisinde değişimlerini merkeze alan bir çalışma için bk. Bekir Emiroğlu, *Söylemsel Bir İnşa Olarak Oryantalizm*, Araştırma Yayınları, Ankara 2021.

İkincisi; oryantalizmin, Edward Said’in belirlediği üzere, “akademik bir disiplin”, “düşünce tarzı” ve “tüzel bir kurum” olmak üzere üç farklı kategoride ele alınabilecek bir yapısı vardır.¹² Üçüncüsü ise; Oryantalizme birbirine zıt iki farklı yaklaşımın – sömürgeciliğin keşif kolu ve salt bir akademik disiplin – varlığıdır. Tüm bu sayılan nedenlere bağlı olarak tek bir Oryantalizmden değil ancak bir “Oryantalizmler”den söz edilebilir. Bununla birlikte Edward Said’in ifade ettiği üzere Oryantalizm, “metin”ler aracılığıyla çizilmiş “hayali Doğu” imgesinin bir gelenek halinde kuşaktan kuşağa aktarılmasıdır. Dolayısıyla istisnaları olmakla beraber oryantalistlerin çizdiği “Doğu imajı”na yönelik getirilen temel eleştiriler “ötekileştirme, genelleştirme, nesneleştirme, tektipleştirme ve kurgusal (hayali) bir dünya çizme” şeklinde sıralanabilir. Elbette bu eleştirilerin en önemli noktası ise sömürgecilik hareketlerine hizmet etmesidir.

Batı ile Doğu arasındaki farkın “özel” olduğu şeklindeki anlayışın ön planda olduğu oryantalizmde her iki dünya arasında ontolojik ve epistemolojik fark vurgulanır; üstelik bu fark “simetrik” değil, “hiyerarşik” farklılık olarak gösterilir.¹³ Bu söylem en keskin şekilde Rudyard Kipling’in bir şiirinde ifadesini bulur: “Doğu Doğu’dur. Batı da Batı... Ve bu ikili hiçbir zaman bir araya gelmeyecektir.”¹⁴

Oryantalizmin dikotomik özcü yorumları karşısında Batı-dışı dünyada Batı’ya yönelik¹⁵ çalışmalara oksidentalizm/garbiyatçılık denilir. İlk oksidentalizm çalışmaları Kyoto’da toplanan bir kongre gösterilse de¹⁶ aslında karşılaşan iki toplum birbirleri hakkında çeşitli tasavvur ve imajlar edinirler. Yasin Aktay’ın ifadesiyle neticede her karşılaşmanın en az iki tarafı vardır.¹⁷ Bu gerçekten hareketle günümüzdeki anlamıyla Doğu-Batı kutuplaşması Haçlı Seferlerine kadar götürülebilir. Dolayısıyla “Doğulu”ların Batı’ya yönelik tasavvur edinimleri hatta Batı dünyasına yönelik çalışmaları bu tarihe kadar götürülebilir. Özellikle bilinçli bir tanıma ve öğrenme hareketi olarak şekillenen “Beyt’ül-Hikme” merkezli tercüme faaliyetleri ilk oksidentalistik çalışmalar olarak gösterilebilir. Bununla birlikte bu çalışmaların, Oryantalizmde olduğu üzere, bir “ötekileştirme” esasına dayanmadığı ve kuşaktan kuşağa sürüp gelen bir gelenek olmadığı açıktır. Dolayısıyla Oksidentalizm, Oryantalizm kadar köklü, sistematik, çerçevesi netleşmiş bir disiplin olmadığı gibi tüzel bir kurum hâline de gelmiş değildir.

Oksidentalizm, ilk olarak Mısırlı felsefeci Hasan Hanefi tarafından akademik bir disiplin hâline getirilmek istenir. Hanefi’nin 1992’de yayınladığı *Mukaddime fî İlmi’l – İstigrâb* (Oksidentalizm Bilimine Giriş) eseri Oksidentalizmle ilgili tartışmaları kökükler. Hanefi’nin

12 Edward W. Said, *Oryantalizm, Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, çev. Nezih Uzel, İrfan Yayınları, İstanbul, 1998, s. 275.

13 Birgül Koçak Oksev, “Garbiyatçılığın kaynakları üzerine bir değerlendirme I”, *Garbiyat*, I/1, (2015), s. 69.

14 İbrahim Kalın, *İslâm ve Batı*, 5. bs., İsam Yayınları, İstanbul 2015, s. 13.

15 “Batı karşısında” ifadesi yerine “Batı’ya yönelik” ifadesi özellikle kullanıldı. Çünkü her ne kadar Buruma ve Margalit başta olmak üzere oksidentalizm, “düşmanlarının” gözünden Batı’nın adeta “şeytanlaştırılması” şeklinde tanımlansa da bu yanlış, en azından eksik bir tanımlamadır. Oksidentalizmi bir disiplin şeklinde inşa etmeye çalışan Hasan Hanefi’nin tutumu ve kuramı incelendiğinde bu durum net olarak görülür.

16 Ian Buruma, Avishai Margalit, *Occidentalism – the West in the Eyes of Its Enemies*, 1. bs., The Penguin Press, New York 2004. s. 9.

17 Yasin Aktay, “Her Karşılaşmanın İki Yanı Vardır”, *Marife*, VI/ 3, (2006), s. 427.

eseri aslında üç sacayağından oluşan “Geleneksel Miras ve Yenilenme Projesi”nin ikinci ayağını oluşturur. Batı karşısında konumunu “taklitten inşaaya” şeklinde belirleyen Hanefi’nin “Tecdid Projesi” geleneğin, çağın ihtiyaçlarına uygun olarak yeniden yorumlanmasına dayanır, bugünü geçmişle irtibatlandırıp geçmişî aşmayı,¹⁸ asla bağlı kalarak çağdaşlaşmak gerektiğini ifade eder; çünkü “çağdaşlaşma olmadan asla bağlılık, taklide düşmektir.”¹⁹ Hanefi’nin ortaya koyduğu “tecdid” projesi üç soruya cevap arar: “Kadim kültürümüz, Batı ve bugünkü gerçekliğimiz karşısındaki konumumuz ne olmalı?”²⁰

Birbirinden farklı tanımlamalar olmakla birlikte, şimdilik, Batı-dışı toplumların Batı’ya yönelik her türlü değerlendirmelerini oksidentalizm içinde kabul etmek gerekir. Dolayısıyla farklı dönemlerde yaşayan ve birbirinden farklı bir anlayışla romanlarını kaleme alan Ahmet Mithat Efendi ile Ercüment Ekrem Talu’nun oksidentalizm parantezi içinde ele alınmasının nedeni her iki yazarın aynı ideolojik tutuma veya benzer bakış açılarına sahip olmalarından kaynaklanmadığını belirtmek gerekir.

2. Batı’ya Bakışta Paradigma Değişiminin Yansımaları

Paris’te Bir Türk ile *Meşhedî ile Devriâlem* romanlarının; “siyasi, kültürel ve zamana bağlı konjonktürel değişimler”, “Avrupa’ya gitme nedeni”, “Batılılar ve Batı medeniyeti karşısındaki duruş” ve “Avrupa müşahedelerinde öne çıkan temalar” şeklinde dört başlık altında incelenmesi Türk aydınının değişen Batı algısını ortaya koyar. Özellikle karşılaşma biçimleri ve konjonktürel değişimler “öteki” hakkındaki algıların değişiminde görülen en önemli nedenlerdir. Dolayısıyla Tanzimat neslinden – inkıraz nesli – Cumhuriyet nesline – inkılâp nesli – algı ve duruş değişiminin anatomisi her iki roman özelinden çıkarılabilir.

2.1. Siyasî, Kültürel ve Zamana Bağlı Konjonktürel Değişimler

Paris’te Bir Türk romanı 1876’da yayımlanır.²¹ Bir geçiş ve buhran devri olan Tanzimat²² dönemine rastlayan bu yıllar Osmanlı’da Batılılaşmanın devlet politikası olarak benimsendiği ayrıca birey, aile ve toplum hayatında önemli değişimlerin, dönüşümlerin, gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Ciddi bir “medeniyet krizi”nin ortaya çıkmasının nedeni de birbirine tamamen zıt ve yüz yıllarca birbirini “rakip” olarak gören iki medeniyetin karşılaşmasından kaynaklanır. İslâm dünyasında daha önce de siyasî, kültürel ve askerî krizler yaşanmasına rağmen ilk defa İslâm toplumları kendi kültürel ve dinî değerlerinden bu dönemde şüphe duymaya başlar. Dönemin

18 Hasan Hanefi ve El Câbiri, *Doğu-Batı tartışmaları*, çev. M. Coşkun, Mana Yayınları, İstanbul 2022, s. 87.

19 İlhami Güler, “Hasan Hanefi’nin Tecdid Projesi – Tanıtım ve Bir Değerlendirme”, *Journal of Islamic Research*, VII/2, (1994), s. 149.

20 İlhami Güler, “Hasan Hanefi ve İslami Sol”, *İslamiyât*, V/2, (2002), s. 155.

21 Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, 1. bs., Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991, s. 409.

22 Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 3. bs., İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 58.

ruhunu; “eski” ile “yeni”nin birlikte yaşandığı ancak “eski”ye karşı derin şüphelerin oluştuğu bir dönem²³ olarak değerlendirmek mümkündür. Bu nedendir ki; 17. yüzyıldan itibaren “kanun-ı kadîm”e dönüş anlamında görülen “ıslahat” önerileri 19. yüzyıla gelindiğinde yerini “cedid” (yeni) düzen anlayışına bırakır. Artık Batı tamamen reddedilen bir dünya değil, mutlaka örnek alınması gereken bir medeniyettir. Asıl tartışılan konu, bu medeniyetten neyin, nasıl ve ne kadar alınacağıyla ilgilidir. *Paris'te Bir Türk* tam olarak bu sorular etrafında kurgulanmış, belli bir tez etrafında şekillenmiş bir romandır.

Ahmet Mithat Efendi'nin romanını değerlendirirken eserin II. Abdülhamit döneminde yazıldığı ve Ahmet Mithat'ın II. Abdülhamit'le ilişkileri göz önünde bulundurulmalıdır. Eserin tematik gücü, dönemin siyasi atmosferinden bağımsız olmadığı gibi aksine bu siyasi atmosferin gölgesi altındadır. Nitekim romanda Avrupalılarla İslâm/Doğu dünyası üzerine tartışan Nasuh, tavizsiz bir Doğulu/Osmanlıdır. Öyle ki cumhuriyet yönetiminin “iyi bir yönetim şekli” olduğu tezine şiddetle karşı çıkar.²⁴ Oysa Meşrutiyet'in ilanından sonra yazdığı *Jön Türk* romanında “mutlakîyet”e ateş püskürür.²⁵ Aynı şekilde, Ahmet Mithat Efendi özel bir mektubunda “Ah! Şu münazara üzerine bizde nisvânın mestûr olmayıp mekşûf olmalarını ne kadar arzu eyledim!”²⁶ derken *Paris'te Bir Türk* romanında kadınların “mestûr” olmalarını savunur. Görüldüğü üzere Ahmet Mithat'ın romanını dönemin siyasi, kültürel, toplumsal değerlerinin baskısından bağımsız okumak mümkün değildir.

Dönemin Osmanlı sultanı II. Abdülhamid'in izlediği politika “pan-İslamist” bir politikadır. Osmanlı sultanları içerisinde halifelîğin siyasi gücünü ilk defa fark eden II. Abdülhamid olur. Bu nedenle dünyanın dört bir tarafındaki Müslümanlara elçiler gönderir, kendi adına hutbeler okutur. Amacı halifelik nüfuzunu kullanarak Avrupalı devletlerin sömürgelerindeki Müslümanları siyaset sahnesinde bir koz olarak öne sürebilmektir. II. Abdülhamid'e bağlılığıyla bilinen Ahmet Mithat Efendi bu konjonktürde yazdığı romanın başkişisi Nasuh'u doğal olarak Osmanlı/İslâm ülküsüne göre donatır. Nasuh Avrupa'da bir Osmanlı olarak arz-ı endam eder.

Meşhedî ile Devriâlem romanı ilk olarak 1926 yılında Yusuf Ziya Ortaç'ın “Akaba” dergisinde tefrika edilir, 1927 yılında ise kitap hâlinde basılır. Bu yıllar Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarıdır ve bir yandan eskiyi hatırlatan tüm kurumlar tasfiye edilirken diğer taraftan yapılan yenilikler Batılılaşma adı altında değil, “çağdaş medeniyet seviyesini yakalama”²⁷ anlayışıyla

23 Kudret Savaş, *Ahmet Mithat'ın Eserlerinde Oksidentalîst Bakış Açısı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2018, s. 36.

24 Ahmet Mithat Efendi, *Paris'te Bir Türk*, 1. bs., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 301-303.

25 Orhan Okay bu eserin Meşrutiyet idaresine hâkim olan İttihatçıların maddî veya manevî baskısı altında yazıldığını ifade eder. Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*, s. 382.

26 Carter V. Findley, *Ahmed Mithat Efendi Avrupa'da*, çev. Ayşen Anadol, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. V.

27 Fikret Başkaya, “muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkma retorîği”nin Cumhuriyet rejiminin değişmez parolası olduğunu ifade eder. Her seferinde bu seviyeye daha çok yaklaşıldığının söylenildiğini; ama bunu “ufukta bir çizgi”, “ulaşılması mümkün olmayan bir hedef” olduğunu belirtir. Fikret Başkaya, *Yeni Paradigmayı Oluşturmak – Kapitalizmden Çıkmanın Gerekliği ve Aciliyeti Üzerine Bir Deneme*, Özgür Üniversite Yayınları, İstanbul 2011, s. 17.

yapılmaktadır. Açıklayacak olursak; Türkiye Cumhuriyeti Avrupalı devletler karşısında verilen bir “Millî Mücadele” ve Osmanlı’yı tasfiye neticesinde kurulur. Bu konjonktürel şartlar yeni cumhuriyetin ideolojik alt yapısının şekillenmesinde etkilidir. Osmanlı’nın tasfiyesi onun temsil ettiği “Doğu” dünyasına veda anlamına gelirken Avrupalı sömürgeci devletlerin işgal girişimi Türk aydınında Batılı değerlere karşı çekimser bir reddediş tavrının gelişmesine zemin hazırlar. *Huzur* romanında İhsan’ın söylediği “Yeniye başından itibaren bizim olmadığı için şüphe ile, eskiye eski olduğu için işe yaramaz gözüyle bakıyoruz.”²⁸ sözleri de tam olarak bu ikili durumu yansıtır. Dolayısıyla “tasfiye” ve “ret” tavrı, cumhuriyetin ilk yıllarında “Batılı” veya “Doğulu” değerlendirmelerinden daha çok millî bir kimlik vurgusu ön plana çıkar. Nitekim bu dönemin romanlarında – Tanzimat romanlarında görülen – “Batı”ya karşı bir “Doğu” söylemi veya – özellikle Servet-i Fünun ve sonrasında ağırlık kazanan – “tamamen Batılılaşma” anlayışı, yerini “Türklük” bilincine bırakmıştır. Artık roman kurgusunda var olan çatışma “Doğu-Batı” değil, “Batı-Türklük”, hatta “Doğu-Türklük” çatışmasıdır.²⁹

Bu dönem romanlarında Doğu dünyası ve Doğulu figürler idealleştirilmez, Batı karşısında alternatif olarak yer almaz. Bu ret ve tasfiye tavrı bir “Doğu-Batı” sentezi etrafında da ele alınmaz. Genç cumhuriyetin hedefi Doğulu veya Batılı bireylerden öte “millileştirilmiş” bireylerdir. Hemen ifade edilmelidir ki; bu dönemde Avrupa’nın her anlamda örnek alındığı gerçekliği göz ardı edilmeden bu yorumlama yapılmaktadır.³⁰ Kastımız yapılan devrimlerin Batılılaşmadan öte “çağdaş medeniyet seviyesi”nin yakalanması şeklinde sunulduğudur.³¹ Nitekim Attila İlhan da Mustafa Kemal döneminde yapılan inkılapları “çağdaşlaşma”, Tanzimat ve Mustafa Kemal sonrası yapılanların ise “Batılılaşma” olduğu kanısındadır.

28 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Huzur*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016, s. 246.

29 Örnek olarak Müfide Ferit Tek’in *Pervaneler* ve Necmettin Halil Onan’ın *Kolejli Nereye* romanları verilebilir. Ayrıca Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Huzur* romanında İhsan’ın tavrının da tam olarak buna karşılık geldiği saptanabilir. İhsan’ın söylediği şu sözleri bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. “Bugün bir insan Türkiye’yi her şey olabilir, sanabilir. Halbuki Türkiye yalnız bir şey olmalıdır; o da Türkiye. Bu ancak kendi şartları içinde yürümesiyle kabildir. Ahmet Hamdi Tanpınar, *Huzur*, s. 246.

30 “Türkiye’de Batı ile ilişkiler, dünya egemenlik ilişkilerinden bağımsız bir biçimde, devlet ve toplum düzeyinde Batı’dan kendi yapısına uygun alınabilecek öğelerin özgürce seçimine dayalı olarak tanıtılmaktadır. Bu yöndeki girişimler çoğu zaman Batı tekniğinin alınması ama Batı kimliğinin benimsenmemesi biçiminde ifade edilmektedir. Sorunun Batılılaşma değil çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak olarak gösterilmesi de bu nedenledir. Gerçekte çağdaş uygarlık olarak batı uygarlığından farklı bir şey önerilmemesine rağmen kültür düzeyinde farklılıklar ile Batı ile bir mesafe konulmaktadır.” Ertan Eğribel, “Garbiyatı Bir Bilim Olarak Kurmanın Gereği ve Zorlukları Üzerine” *Garbiyat*, 1/1, (2015), s. 33.

31 Yapılan inkılapların Batılılaşma değil de “muasır medeniyeti yakala” şeklinde sunulmasının önemli bir nedeni, Amin Maalouf’un işaret ettiği, toplumların modernlikte “yabancı eli” görmesi hâlinde onu reddetme refleksi göstermesidir. “Bir toplum modernlikte ‘yabancı eli’ görüyorsa, onu reddetmeye ve ondan korunmaya eğilimli oluyor... Eğer bunun milyonlarca ve milyonlarca hencinslerimizde, nefret ve kin dolu, kendi kendini yok edici, sistemli bir ret tepkisi yaratmasının önüne geçilmek isteniyorsa, kurulmakta olan küresel uygarlığın sadece ve sadece Amerikalı görünmemesi çok önemlidir; herkesin kendini bir parça onunla özdeşleştirebilmesi, hiç kimsenin onu kendine iflah olmaz biçimde yabancı, dolayısıyla da düşman görmeye itilmemesi gerekir.” Amin Maalouf, *Ölümcül Kimlikler*, çev. Aysel Bora, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2021, s. 99.

‘Cumhuriyet’in Batılılaşması, o tarihte ‘en yüksek uygarlık düzeyini’ Batılı ülkeler temsil ettiği için, bir Batılılaşmaydı ve bundan Atatürk’ün anladığı şey, Niyazi Berkes’in pek güzel işaret ettiği gibi ‘Türk evrimini çağdaş uygarlığa uygun yönde geliştirmektir.’ Buysa elbette endüstrileşmek anlamına geliyordur.³²

Meşhedî ile Devriâlem romanı bu konjonktürde yayınlanır ve tam olarak döneminin siyasî, kültürel bağlamını yansıtır. Romanın başkişisi Çekirge, *Paris'te Bir Türk*’ün Nasuh’u gibi idealleştirilmiş bir Doğulu olmadığı gibi kendini Doğulu veya Batılı olarak da kabul etmez. Her iki dünyadan farklı olarak “Türlük” kimliğiyle ön plandadır. Batı’ya hayranlık duymadığı gibi düşmanlık da duymaz. Avrupa karşısında gözleri kamaşan, mağlubiyet psikolojisiyle ezilen bir kişi değildir. Aksine kendini Avrupa’yla eşit gören, onlardan bir şeyler alma duygusu taşımayan, “çağdaş medeniyet seviyesini” yakalamış, en azından yakalama hedefinde bir ülkenin ferdi olmanın rahatlığı vardır. Bu yönüyle Türk toplumunda, “ben” algısı değişen yeni bir insan tipinin varlığını işaret eder. Zeynep Kerman’ın “Türk toplumundaki değişiklik ve çatışmalar yeni insan tipleri yaratır.”³³ tespitinden hareketle Çekirge’yi bu “değişiklik ve çatışmalar”ın ortaya çıkardığı “yeni insan tipi” şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Tüm bu verilerden hareketle denilebilir ki her iki roman yazıldıkları dönemin psikolojik ikliminden hareketle bir Avrupa çizerler. Bu durum, oksidentalîstik söylemin, toplumların Batı’yla karşılaşma biçimleri ve konjonktürel değişimlerden bağımsız oluşmadığı gerçeğini gösterir. Dolayısıyla her toplumun kendine özgü ve değişime açık bir oksidentalîstik tavrının olduğu belirlenebilir.

Konjonktürel değişimin oksidentalîstik söyleme yansıyan bir diğer yönünü *Paris'te Bir Türk*’te “züppe” tipi olarak Zekâ Bey’e mukabil *Meşhedî ile Devriâlem*’de “züppe” tip olarak Meşhedî’ye yer verilmesinde görülür. Yalnız burada söz konusu edilen “züppelik” Berna Moran’ın “alafranga züppelik” diye tanımladığı³⁴ durumdan farklı bir mahiyet taşımaktadır. Her

32 Atilla İlhan, *Hangi Batı?*, 9. bs., İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 12-13. Cumhuriyet ilk yıllarında yapılan inkılâpların Batılılaşma olmadığını dönemin farklı yazarlarında görmek mümkündür. Bunlardan Peyami Safa, “Türklerin Avrupa medeniyetine girerek aslında kendi ulusal cevherlerine geri döndüğünü” ifade eder. İbrahim Kalın, *Barbar, Modern, Medeni*, 3. bs., İnsan Yayınları, İstanbul 2020, s. 79. 1930’larda Türklerin “brakifesa!” yapısına sahip oldukları nedeniyle Avrupa’ı ırklar içinde yer aldığı tezi ortaya atılır. Hasan Bülent Kahraman, “İçselleştirilmiş, Açık ve Gizli Oryantalizm ve Kemalizm”, *Doğu-Batı*, V/20, (2002), s. 157. Tarık Zafer Tunaya konuyu daha uzun tartışarak Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında TBMM’nin “ne Doğu’nun esiri olmak kararında, ne de Batı’nın” şeklinde tanımlar. Tunaya’ya göre “Müdafaa-i Hukuk... Batı’nın, Doğu’nun ve iç engellerin (Emperyalist, Komünist, Şarklı muhafazakâr maniaların) ateşleri arasından geçerek, öz yolunu” bulabilen ideolojik bir istiklâldir. Tarık Zafer Tunaya, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, Baha Matbaası, İstanbul 1964, s. 108. Aynı şekilde Sibel Bozdoğan da Kemalizmin “idealize edilmiş formülasyonunda” “hem milliyetçi ayaklanmanın sömürgecilik-karşıtı, emperyalizm-karşıtı ve dolayısıyla Batı-karşıtı hislerini ayakta tutmak, hem de geleneksel ve ağırlıklı Müslüman bir toplumda o ana kadar uygulanmış olan en radikal Batılılaşmacı reformları haklı çıkarmak” için “muasır medeniyet”in Batı’nın tekelinde olmadığı, insanlığın tarihsel birikiminin malı olarak değerlendirildiğini ifade eder. Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası – Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür-*, Metis Yayınları, İstanbul 2012, s. 124.

33 Zeynep Kerman, *Uşaklıgil’in Romanlarında Batılı Yaşayış*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008, s. 251.

34 Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, s. 259-268.

ne kadar Zekâ Bey Tanzimat dönemi romanlarında önemli bir yer tutan “alafranga züppe” tipine birebir uygunsuz da Meşhedî için aynısını söylemek mümkün değildir. Burada “züppelik”ten kastedilen toplumsal yaşamda genel görgü kurallarına ayak uyduramamak, sosyal yaşamda komik, gülünesi bir duruma düşmektir. Bu anlamıyla Zekâ Bey de Meşhedî de yaptıkları, söyledikleri, tutum ve davranışlarıyla daima gülünç bir duruma düşerler. Aradaki fark ise Zekâ Bey, Ahmet Mithat Efendi’nin romanlarında sıkça başvurduğu gibi, ideal bir birey olan Nasuh’un karşısına çıkartılarak “doğru ile yanlış”ın daha net vurgulanmasına hizmet eden bir tip olmasıdır. Zekâ Bey de Nasuh gibi Türk olmasına rağmen Batılılaşmayı şeklen, yüzeysel anlamış, mensup olduğu medeniyeti dışlamış biridir. Meşhedî ise aksine mensup olduğu milletle övünen, kılık kıyafetiyle “bağnaz” denilebilecek bir yaratılıştadır. Ama Meşhedî; romanın diğer kahramanları Çekirge ve Torik Necmi gibi Türk değil, Acem/İrânlıdır. Külhanbeyi bir karakter olarak çizilen Torik Necmi cahil ve kabalığına rağmen bitirim ve girişkendir. Oysa Meşhedî saflığı, iyi niyeti, cömertliği yanında alaya alınan, palavracı, görgüsüz bir tip olarak çizilir. “Romandaki asıl komik unsurlar Meşhedî’nin mizacıdır kaynaklanır.”³⁵ Hatta paraya ihtiyaç duyduklarında Çekirge ile Torik onu sırkte sergilemekten çekinmezler. Kanaatimizce Zekâ Bey tipinden Meşhedî tipine geçişte dönemin etkili milliyetçi ruhu vardır. Bir Türk’ü Avrupalılar karşısında “sırkte sergileme”ye kadar götürmenin dönemin milliyetçi ruhuyla uyuşmayacağı aşıkardır. Meşhedî’nin maceralarının tutmasına rağmen Ercüment Ekrem’in bu maceraların devamını getirmemesinin nedeni de İrân devletinin müdahalesidir.³⁶ Canan Öktengil Turgut da buna işaretlerle önemli değerlendirmelerde bulunur.

Çekirge’nin Nasuh gibi “vasat” bir otelde kalmayı yeğlemesinin nedeni de farklıdır. Nasuh “iktisadî” kaygılar nedeniyle vasat bir otel tercih ederken Çekirge “ekonomik düşüncelerden başka, seyahat arkadaşlarının görgü bilimindeki cahillikleri yüzünden ele güne karşı kepaze olmamak kaygısından ileri gel[ir].”³⁷ Görüldüğü üzere romanın anlatıcısı Çekirge “Türkleri, dünyanın medeni halkları arasındaki layık oldukları saygın konuma uygun olarak tanıtmaya görevini üstlenir.”³⁸

Batı’yla karşılaşma biçimleri, konjonktürel, kültürel ve siyasî değişimler milletlerin Batı algısı ve Batı karşısındaki söylemlerini önemli ölçüde değişikliğe uğratar. Nasuh döneminin etkisiyle bir Osmanlı olarak Avrupa’dadır; oysa Çekirge’nin Avrupa’daki birincil kimliği Türklüktür. Avrupa algısının değişiminin en önemli sebebi de aslında kimlikte yaşanan bu

35 Alemdar Yalçın, *Siyasal ve Sosyal Değişimler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı 1920-1946*, 8. bs., Akçağ Yayınları, Ankara 2017, s. 185.

36 “Ercüment Ekrem’in ölümünden sonra da Meşhedî, yaşamaya devam eder. Muzaffer Hepgüler, 60’larda İstanbul Radyosunda ‘Meşhedî’nin Maceraları’nı anlatır. Bu maceralar yüzünden ‘Türk-İrân dostluğu tehlikeye girer’. İrân Konsolosluğundan, Türkiye’deki İrânlıların Hepgüler’in performansından rahatsızlık duyduğunu belirten bir mektup gelmesi üzerine program yayından kaldırılır.” Canan Öktengil Turgut, “Ercüment Ekrem’in Meşhedî Serisinde Karagöz ve Orta Oyunundaki Tiplere Müdahalesi ve Sessiz Bir Muhalefet Aracı Olarak Acem”, *Turkish Studies*, III/14, (2019), s. 1438.

37 Ercüment Ekrem Talu, *Meşhedî ile Devriâlem*, 1. bs., Atlas Kitabevi, İstanbul 1974, s. 17.

38 Canan Öktengil Turgut, “Ercüment Ekrem’in Meşhedî Serisinde Karagöz ve Orta Oyunundaki Tiplere Müdahalesi ve Sessiz Bir Muhalefet Aracı Olarak Acem”, s. 1449.

değişimdir. “Ben” algısı, “öteki” algısının oluşumunda, değerlendirilmesinde önemli bir etken olarak kendini dayatır. Yani “öteki”nden ziyade “ben” algısında değişimler yaşandığı için “ben” tasavvurundaki değişim “öteki”ne yönelik çizilen imajı etkilemiştir. Hentsch’in ifadeleriyle, “Aslında kolektif muhayyile çağa bağlıdır ve nesnesinden (bakılan) çok, öznesi (bakan) üstüne pek çok gerçeği dile getirir[ir]”³⁹

Her milletin Avrupa’yla karşılaşma biçimlerinin, tarihsel ilişkilerinin farklı olması dolayısıyla da tek ve ortak bir oksidentalizm söylemden söz etmek imkânsızdır. Her milletin kendine özgü bir oksidentalizm söylemi olmasının ötesinde bir millet açısından sabit, değişmez bir Batı algısının varlığı da söz konusu değildir. Savaş, barış, ticaret veya dostane ilişkiler bağlamında bu söylemler değişikliğe uğrar.

2.2. Avrupa Seyahatinin Nedenleri

Ele alınan her iki romanın Avrupa’ya bir seyahat şeklinde kurgulandığı ifade edildi. Roman kahramanlarının Avrupa’ya seyahat nedenlerini ortaya çıkarmak aynı zamanda Batı’ya karşı değişen bakışı ve duruşu ortaya çıkaracak niteliktedir. Yalnız öncelikle ifade edilmelidir ki, Batılıların muhayyilesinde Doğu merakını canlandırmada ve Batılıların Doğu’ya yönelmelerinde “seyyahlar” ve “seyahatnameler” önemli bir işleve sahiptir.⁴⁰ Türklerin – en azından toplum seviyesinde – Avrupa hakkındaki tasavvurları da edebi türler vasıtasıyla gerçekleşir. Dolayısıyla edebi türlere yansıyan Avrupa’nın, bir yandan toplumsal tasavvuru şekillendirirken öte yandan toplumsal tasavvurun bir yansıması olduğu söylenebilir. Bu bağlamda her iki romanda görülen en önemli paradigma değişimini Avrupa’ya gitme niyetinde gözlemlemek mümkündür. Nasuh Avrupa’ya “Tenezüh için giden bir ehl-i zevk gibi görmek istemeyip tahkik ve teftiş için giden bir ehl-i dikkat gibi görmek arzusuyla”⁴¹ gider. Oysa Meşhedî ile Çekirge “can sıkıntısı” nedeniyle “gönüllerine ferah gelmesi” amacıyla Avrupa başta olmak üzere bir “devr-i âlem”e çıkarlar.⁴²

Paris'te Bir Türk’ün başkişisi Nasuh’un Avrupa’ya gitme nedeni “Şarkın asâlet, necâbet ve mürüvvetini, İslâm’ın ahlâk ve faziletini, Türk’ün kahramanlık ve fedakârlığını Avrupa’ya tanıtmak”tır.⁴³ Bu anlamda bir “medeniyet misyoneri” olarak adlandırılabilir. Ayrıca Nasuh, İslâm dünyasını, bilhassa İslâm dünyasının temsilcisi Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa karşısındaki gerileyişinin nedenlerini öğrenmek, diğer bir tabirle Avrupa’nın ilerlemesindeki etkenleri yerinde müşahade edip bunları ülkesine “ithal” etmek fikrindedir. Romanın, Nasuh’un İstanbul’a dönüşüyle bitmesi Avrupa’da kalıcı olmadığı mesajını taşır. Nasuh gemiyle ülkeye dönerken İstanbul’un görünmesiyle yaşadığı duygular ülkesine olan sadakati ve sevgiyi gösterir. Nasuh’un Avrupa’ya (Fransa) yaptığı gezinin amacı bir yandan Avrupa’daki gelişmeleri yerinde görüp

39 Thierry Hentsch, *Hayali Doğu*, 3. bs., Metis Yayınları, İstanbul 2016, s. 20.

40 Bekir Emiroğlu, *Söylemsel Bir İnşa Olarak Oryantalizm*, s. 93.

41 Ahmed Midhat Efendi, *Paris'te Bir Türk*, s. 242.

42 Ercüment Ekrem Talu, *Meşhedî ile Devriâlem*, s. 10

43 Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*, s. 386.

Osmanlı için faydalı gördüklerini ülkesine ithal etmek, diğer yandan Avrupalıların zihinlerindeki Doğu/Osmanlı/Müslüman/Türk imajını yıkmaktır. Bu anlamda Nasuh'u bir misyoner olarak değerlendirmek mümkündür. Hatta Nasuh'u, Ahmet Mithat Efendi'nin romandaki sözcüsü şeklinde değerlendirmek yanlış olmaz. Çünkü Ahmet Mithat'ın da yapmaya çalıştığı şey, "Batı kaynaklı fikirleri ve iddiaları, Osmanlı kültür yapısının işlevselliğini kaybetmeyeceği bir biçimde ana gövdeye rapt etmektir."⁴⁴

Nasuh İstanbul'dan ayrılırken programı ve hedefi bellidir. Avrupa'nın terakkiyatına sebep olan gelişmeleri belirlemek amacıyla Paris'e gider. Nasuh Avrupa'ya gidiş amacına uygun olarak ülkesi için faydalı gördüğü şeylerin uzunca tanıtımını yapar, onları tasvir eder. Bunlar da genel olarak medeniyetin "maddi" yönleridir. Gazete, kütüphane, mimari, tersane, rasathane gibi yerleri hayranlık duyarak gezdiği halde Avrupalıların yaşam biçimlerini beğenmez, yönetim şekillerinin ise bir üstünlük nedeni olamayacağını tartışır.

Meşhedî ile Devriâlem'in başkişisi Çekirge ise dostu Meşhedî'nin teklifi üzerine Avrupa başta olmak üzere "turistik" amaçlı bir seyahatte bulunurlar. Onların da belli bir programları vardır, yalnız bu programın amacı Nasuh'un yaptığı gibi toplum faydasına değil, tamamen bireyseldir. Meşhedî bu programı şöyle açıklar: "Gönül çekici Paris, bulutlu Londra, Gönül açıcı Nis, güneşli İspanya, sonra Kuzey ve Güney Amerika, Japonya, Çin, Hindistan, Buhara ve sonunda cihanın biricik incisi, dünyanın övünç sermayesi olan İran toprağına geçip oradan da İstanbul'a geliriz."⁴⁵

Avrupalı devletler karşısında verilen istiklal mücadelesinin zaferle sonuçlanması, Batılıların en fazla eleştiri konusu yaptıkları "şark despotizmi" dedikleri yönetim biçimi yerine "cumhuriyet"i kurulmuş olması gibi siyasî ve sosyal değişimler nedeniyle Avrupa'yı örnek veya ibret alınacak bir dünya olarak değerlendirmezler. Gezileri boyunca Avrupa müşahedeleri çokça bulunmasına rağmen bir hayranlık veya düşmanlık duygularından kaynaklı yorumlama görülmez. Oryantalist ve oksidentalist söylemi ortaya çıkaran "karşılaştırma" yöntemine pek başvurulmaz, dolaylı bir medeniyet karşılaştırılması yapılır. "Açıkça verilmeyen bu mesajların romanın içinde eritildiği hemen göze çarpmaktadır."⁴⁶ Karşılaştırmaların yapıldığı yerler genellikle Meşhedî'nin "İran"ı övmek için yaptığı abartılı anlatımlarda görülür.

2.3. Batılılar ve Batı Medeniyeti Karşısındaki Duruş

Her iki roman arasındaki en temel farklardan biri de Batılılar ve Batı medeniyeti karşısında yaşanan esaslı değişimdir. Ahmet Mithat her ne kadar kendi medeniyetine karşı kompleks duymayan bir birey, mensup olduğu medeniyete Batılılardan gelen saldırılara cevaplar veren bir aydın olsa da döneminin zamansal psikolojisinin derinden derine kendini dayatan kompleksinden tam olarak kurtulabildiği söylenemez. Üstelik "konusu Türkiye'de geçen romanlarındaki tiplerle, Avrupa'da geçen vak'aların kahramanları arasında mahiyet farkı yoksa da derece farkı

44 Kudret Savaş, *Ahmet Midhat'ın Eserlerinde Oksidental Bakış Açısı*, s. 8.

45 Ercüment Ekrem Talu, *Meşhedî ile Devriâlem*, s. 11.

46 Alemdar Yalçın, *Siyasal ve Sosyal Değişimler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı*, s. 185.

vardır. Türkiye’de geçen romanlarda alafranga ve milli tiplerin çatışmasına mukabil Avrupa’daki Osmanlıları Türk, İslâm ve doğu medeniyetinin temsilcisi ve müdafii olarak görürüz.”⁴⁷

Nasuh’ta kendini Batılılara ispatlama, onların Doğu algısını değiştirmeye yönelik bir çaba göze çarpar. Oysa Çekirge’nin böyle bir niyeti veya çabası yoktur. Hatta bu anlamda kayıtsızdır. Nasuh, karşılaştığı İngiliz oryantalist James’in çizdiği oryantalistik resimlere bir yandan kızarken diğer yandan onun çizim ve yazılarının tamamen hayal ürünü olduğunu kanıtlama endişesi içindedir. Gerçek Doğu’nun bunlardan çok daha farklı olduğu mesajını tüm Avrupalılara iletmek gibi bir kaygı taşır. Oysa Çekirge karşılaştığı oryantalistlerle sadece alay eder.

Batılılar karşısında her iki romanda görülen bir benzerlik Fransızlar ve İngilizlere karşı tutumda görülür. Her iki romanda da Fransızlara karşı daha olumlu bir yaklaşıma mukabil İngilizlere karşı olumsuz bir yaklaşım vardır. *Paris'te Bir Türk* romanında sosyal adetleri, özellikle aile yaşantıları itibarıyla Osmanlı toplumuyla kıyaslanarak eleştirilen Fransızlar kişisel özellikleriyle olumlu bir portreyle tasvir edilir. Buna karşılık çizilen İngiliz portresi tamamen olumsuzdur. Oryantalist bir ressam olarak romanda yer alan James genellikle “deli İngiliz” şeklinde nitelenir. “Hayali Doğu” imajıyla resimler çizen ve yine bu anlayışla “seyahatname” yazan James’in şahsında oryantalistler hedefe alınır. Bu anlamda James sadece kendisini temsil eden bir karakter değildir, o aynı zamanda İngilizleri temsil eden bir tiptir. Romanda Hint, Çin ve Amerika politikalarını parmakları ucunda çeviren lordların bile “garabette” Mister James’ten aşağı kalmadıkları ifade edilir.⁴⁸ Roman kişilerinden Cartrisse de İngilizleri olumsuz yönleriyle genelleştirir: “Mermerden masnu statülerde mütebbessim çehreler görülür, İngilizlerde görülmez.”⁴⁹ Ayrıca Fransızlarla İngilizler kıyaslandığı yerlerde durum Fransızların lehinedir.

Burada şunu da ihtar edelim ki hüsn-i amiziş ve imtizac hususunda Paris asla Londra’ya kıyas kabul etmez. Londra’da böyle Alexandre gibi ilk defa olarak gördükleri adamlara İngilizler hiçbir lakırdı söylemezler. Paris’te Fransızlar ise kendi tercüme-i hallerini anlatıp o adamın dahi ser-güzeşt-i ahvalini sormak mertebesinde serbestane muamelede bulunurlar.⁵⁰

Meşhedî ile Devriâlem romanında da “Fransızların aksine İngilizler ve bir ölçüde Amerikalılar, husumetin devam ettiril[diği]”⁵¹ milletlerdir. Özellikle gemide karşılaştıkları bir İngiliz’in şahsında onların sömürgeci nitelikleri aktarılır. Çekirge ve yanındakilerin Türk olduğunu bilmediği için İngiliz şu sözleri söyler: “Biz onlara çok şeyler öğretmek istedik. Fakat, nafi! Kendilerinde aradığımız kabiliyet yok. Türkler, henüz istiklâlê âşık olacak kadar saftırlar.

47 Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*, s. 386.

48 Ahmed Midhat Efendi, *Paris'te Bir Türk*, s. 72.

49 *Age.*, s. 40.

50 *Age.*, s. 393.

51 Canan Öktengil Turgut, “Ercüment Ekrem’in Meşhedî Serisinde Karagöz ve Orta Oyunundaki Tiplere Müdahalesi ve Sessiz Bir Muhalefet Aracı Olarak Acem”, s. 1473.

İngiltere'nin uzattığı koruyucu eli reddettiler. Hem de sade red değil, o eli kırdılar. Az kalsın dibinden kopartıyorlardı.”⁵²

Nasuh Batı karşısında, Batılıların Doğulu tasavvurunu yıkmaya çalışan, Doğulu bir figür olarak vardır. “Adab-ı muaşeret” bilen, Fransızcası düzgün ama Osmanlı kimliğinden taviz vermeyen bir “efendi”dir. Çekirge ise Batı’yu da Doğu’yu da temsil etmeyen, her iki dünyadan farklı Türk kültürünün temsilcisi olarak vardır. Batılılarla eğlenirken dostu İranlı Meşhedî’yi de türlü gülünç durumlarla tasvir eder. Marsilyalı Maryüs ile Meşhedî’yi “yalan söyleme yarışı”na sokar. Ama bir Türk olarak kendisi bu tür gülünçlüklerden uzaktır.

2.4. Avrupa Müşahedelerinde Öne Çıkan Başlıklar

Bu bölümde, Avrupa gezisi etrafında kurgulanan *Paris'te Bir Türk* romanı ile *Meşhedî ile Devriâlem* romanlarında Avrupa’yla ilgili ele alınan benzer müşahedeler ile “susku noktaları” belirlenmeye çalışılmıştır. Çünkü her iki roman arasında görülen “susku noktaları”, oksidentalist söylemin konjonktürel değişimler bağlamında farklılaşan yapısını ortaya çıkarması açısından önemlidir. Benzer temalardan ilk olarak her iki romanda görülen “oryantalizm ve oryantalist” eleştirileri ele alınacak, sonrasında ise “oksidentalist” duruş belirlenecektir. “Susku noktaları” olarak ise “din” ve “sanayi” konuları tartışılacaktır.

Ahmet Mithat Efendi oryantalistlerin iddiaları karşısında reddiye ve müdafaa tarzında eserler kaleme almanın yanı sıra edebi eserlerinde de onların ithamlarına karşı bir duruş sergiler. Bu anlamda “*Paris'te Bir Türk* romanı oryantalizme dair temaların en fazla işlendiği anlatılardan biridir.”⁵³ Meşrutiyet ve özellikle Cumhuriyet döneminde bürokraside önemli mevkilerde bulunan⁵⁴ Ercüment Ekrem’in de gerek bulunduğu konum gerek Millî Mücadele’ye tanıklığı itibarıyla Batı politikalarına mesafeli bir duruş sergilediği görülür.

Paris'te Bir Türk romanında oryantalist eleştirileri daha çok İngiliz ressam James üzerinden yapılır. Ahmet Mithat Efendi’nin pek çok romanında görülen her zaman gülünç duruma düşen “alafranga züppe” tipinin batılı versiyonu olarak değerlendirilebilecek James yaptıkları ve konuştuklarıyla daima gülünç duruma düşer. Doğu’ya yaptığı seyahatinde gördüklerinin derinine inemeyen, müşahedelerini hayal dünyasında yeniden ama tamamen yanlış bir algılamayla yorumlayan James’in çizdiği resimler ve seyahatnamesinde Doğu’yla ilgili yazdıkları oryantalistlerin gördüklerinden öte görmek istedikleri veya okuyucularının hayallerindeki Doğu’dan beklentilerini karşılamak üzere kurgulanır. Roman kişilerinden Gardiyanski oryantalist metinlerin “arz-talep” ilişkisiyle şekillendiğini şu cümlelerle açıklar. “Ya herifler ne yapsınlar efendim? Bu gibi uydurma şeyler ile erbab-ı mütalaadan beş on para dolandırmazlar ise ne ile

52 Ercüment Ekrem Talu, *Meşhedî ile Devriâlem*, s. 216.

53 Firdevs Eskin, “Oryantalizm ve Oksidentalizm Arasında Ahmet Mithat”, *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, III/1, (2018), s. 9.

54 Canan Öktengil Turgut, “Ercüment Ekrem Talu’nun Yeni Bulunan Eserleri”, *Turkish Studies*, XIII/12, (2018), s. 331.

yaşasınlar?”⁵⁵ Kaliksberg’in söylediği şu cümleler ise olaya daha geniş bir çerçeveden bakılmasını sağlar. “Bir milletin hakayık-ı ahvali ecnebiler indinde meçhul kalması bazı ince politikalar münasebetiyle kârlı bir şeydir!”⁵⁶ Kaliksberg’in bu sözleri önemli bir değerlendirmedir. Batı’nın sömürgeci girişimlerini meşrulaştırmak için kullandıkları “medenileştirme misyonu” söylemini halklarına benimsetmek için inşa ettikleri Doğu imajı önemlidir. Bir nesne şeklinde üzerinde konuşulan ve adeta yeniden inşa edilen Doğu, sömürülmeyi değil, medenileştirilmeyi bekleyen bir dünyaya dönüştürülür. Batılı devletlerin politikalarına uygun olması bu söylemin önünü açan en büyük etkenlerdendir.

Doğu’yu öze inmeden tanımaya çalışan James, hayalleri üzerinden bir tanımlamaya girişir. Diğer bir tabirle zaten anlamadığı durumları hayal dünyasında bambaşka bir şekle sokar. Ahmet Mithat Efendi James’in şahsında Doğu’ya, zihinlerinde yer etmiş imajlarla gelen oryantalistleri resmeder. Onların gözünde Doğu; egzotik, gizemli, şehvet ve şiddetin kol gezdiği bir Bin Bir Gece Masalları ülkesidir. Böylece oryantalistlerin “hayali bir Doğu” inşa ettikleri, Edward Said’in ifadesiyle “Doğu’yu Doğululaştırdığı”na yönelik eleştirilerin çok erken tarihten itibaren dillendirildiği görülür.

Ahmet Mithat’ın “Oryantalizm kongresi” için Avrupa’ya gittiği dönemde Paris’te açılan ve tüm dünyanın sahnelendiği sergide gördüklerinin küçük bir provası da görülür. James’in İstanbul’dan kendisiyle götürdüğü eşyalar “şalvar, potur, sarık, kırmızı çizme, sarı çizme, yemeni, pabuç, zeybek rubası, Arnavut rubası, Bulgar rubası” gibi sergilemelik eşyalardır. Yani “Doğu” olarak işaretlenen dünyanın Batılılar/oryantalistler tarafından sergilenilecek bir âlem olarak işaretlendiği ve bu durumun ilk Türk romanlarından itibaren eleştirildiği görülür.

Kendini oryantalist bir ressam olarak tanıtmaya rağmen James Türkçe bilmez, Türkçeyi öğrenmeye yönelik bir çaba sarf etmez. Bu durum Namık Kemal’den itibaren Türk edebiyatında bir motto hâline gelen “Avrupa Şark’ı bilmez” kanaatinin⁵⁷ Ahmet Mithat Efendi tarafından da paylaşıldığını gösterir. Bununla birlikte Ahmet Mithat Efendi’nin tüm oryantalistleri genellemediğini gösteren ayrıntılar da vardır. Bunlardan en önemlisi Nasuh’un bir oryantalist tarafından yetiştirilmesidir. Babasının ölümünden sonra baba dostu olan Strazburglu Hell ismindeki oryantalist tarafından yetiştirilmesi sayesinde Nasuh’un ufku Doğu’ya uzandığı gibi Batı’ya da uzanır.

Paris'te Bir Türk romanında oryantalizme ve oryantalistlere yönelik değerlendirmelerinin çeşitliliği Nasuh’un günün belli saatlerini geçirdiği “Paris Milli Kütüphanesi”nde şahit olduğu olayda da görülür. Arapça bir kitabın on altı sayfasının basıldığı gören Nasuh her sayfada birkaç yanlış tespit eder. Durumu yetkililere bildiren Nasuh’tan düzeltmeler için ücreti mukabilinde

55 Ahmed Midhat Efendi, *Paris'te Bir Türk*, s. 28.

56 *Age*, s. 28.

57 Zeynep Çelik’in *Avrupa Şark’ı Bilmez* isimli eserinde ilk defa Namık Kemal’in bir makalesine başlık olarak taşıdığı cümlenin kendisinden sonraki edipler tarafından da adeta bir gelenek hâlinde tekrarlandığını gösterir. Zeynep Çelik, *Avrupa Şark’ı Bilmez, Eleştirel Bir Söylem (1872-1932)*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020.

yardım istenir. Ahmet Mithat'ın oryantalistlere karşı burada getirdiği eleştirisi, görüldüğü üzere, bilinçli bir “saptırma”dan öte, kavrayışlarındaki eksikliklere yöneliktir.

Meşhedî ile Devriâlem romanında da Avrupalı birçok kişinin yanı sıra oryantalistler de vardır. Oryantalistlerle karşılaşılan yerlerde, direkt bir oryantalizm eleştirisi az olmakla birlikte, yazarın oryantalizme bakışını çıkarsamak mümkündür. Bu bölümlerde anlatımdan öte gösterme tekniğine başvurulur.

Çekirge'nin Doğu'yu merak eden Batılı bireylere yaklaşımı her zaman alaycı ve onların “hayali Doğu” tasavvurlarını adeta teşvik edicidir. Batılıların Doğu algısındaki Bin Bir Gece Masalları'nı andıran düşüncelerinden gocunmaz, karşı bir söyleme başvurmaz. Aksine bu hayalleri kendi düş gücünden hareketle daha da süsler. Avrupa'da trenle yolculuk yaptıkları sırada karşılaştıkları Amerikalı gazeteci kadının meraklı bakışları ve soruları karşısında “tütün tüccarı” olan Meşhedî'yi “Mazenderan devletinin hükümdarı Birinci Cafer Hazretleri”⁵⁸ diye takdim eder. Kendini ise “havai işler bakanı” olarak tanıtır ve görevini “Haşmetlu Cafer Hazretleriyle yönetimindeki ülkenin ciddiyetten uzak olan işlerinin yönetimine bakmak” şeklinde ifade eder.⁵⁹

Örneğin, Mazenderan'ın başkenti olan Mantarabat şehriyle öteki büyük kasabalarda toplam on dört bin iki yüz elli bir tane mizah gazetesi yayınlanır ve bunlar halka parasız dağıtılır... Sonra, birtakım vergilerin alınışı sırasında, cezaların uygulanışında, bunların acısını halka unutturmak için, kırk gün kırk gece herkese açık eğlenceler düzenlenmesine ben bakarım... Mazenderan'da halk arasında eşit hakların sağlanması için ihtiyar kadınların genç erkeklerle, yaşlı erkeklerin genç kızlarla evlenmesi özel kanunla zorunlu bulunduğunu öğrendi.⁶⁰

Avrupalı bireylerin Doğu tasavvuruna uygun bu anlatımları gazeteci dikkatle not eder ve gazetesine gönderip yayınlatacağını söyler. Romanın devamında James Fullspeed adında Oxford Üniversitesi'nde Doğu dillerinin birbirine olan ilişkileri hakkında ders veren bir oryantalist ile karşılaşılır. James Fullspeed kendini şöyle tanıtır: “Doğuya ait çok malumatım var. Türkiye ve İran edebiyat ve lisaniyatına meraklıyım. Türk dostlarım çoktur. Halil Halit Bey, Ubeydullah Efendi, iyi tanırım, hem de iyi yarenlik ettim...”⁶¹ Türk ve İran edebiyatına gerçekten meraklı bir akademisyen olduğu görülen James Fullspeed'e karşı da Çekirge'nin tutumu farklı değildir. Talu'nun romandaki sözcüsü olan Çekirge'nin tutumundan anlaşıldığı kadarıyla yazar oryantalistlerin yaptığı işe sadece küçümseyerek bakmaktadır.

Onda sekizi sayılı zirzoplardan olmak üzere bir hayli Türk tanıyordu. Zaten sözlerinden anlaşılıyordu ki, kendisi de tam akıllı değildi. Mesela, çocukluğumuzda söylediğimiz

---

58 Ercüment Ekrem Talu, *Meşhedî ile Devriâlem*, s. 36

59 *Age.*, s. 36.

60 *Age.*, s. 38.

61 *Age.*, s. 115.

ne kadar manasız tekerleme varsa, hepsini bellemişti... Bunları ne diye ezberlediniz, Mister? diye sordum.

-Ah efendim! dedi; bunların folklor nokta-i nazarında ne çok büyük ehemmiyeti var. Rahmetli Mister Kip’in bir adet takdirnamesine nail olmuş bir kitabım var, yakında bastırıyorum... Türkiye Mahalle Edebiyatı namındaki bu kitapta böyle altı yüz tane tekerleme var.⁶²

Bu diyalogda da görüldüğü üzere milletler açısında önemli yeri olan folklorik öğeler üzerinde çalışan bir akademisyenin yaptığı iş çocukça hatta “aptalca” görülür. Bölümün devamında Meşhedî, İran’ın önemli halk şairlerinden biri olarak tanıtılarak o an doğaçlama söylenen uzunca bir şiir Meşhedî’ye aitmiş gibi gösterilir. Konumuz açısından en önemli diyalog da burada geçer. Kendisini “müstağrib” olarak tanıtan Çekirge ile James Fullspeed arasında şöyle bir konuşma geçer:

Zatıalîyenizi, kim olduklarını sorayım mı?

-Efendim, bendeniz müstağribim.

-Lebbeyk? Anlamadım... İzah buyurulur mu? Lütfen.

-Müstağrib, Müsteşrik deyimiminin Batı için, yani Garp için kullanılan karşılığıdır. Sizler nasıl ki Doğu’yu gariplikler ülkesi olarak tanır, onu inceleyip öğrenmeyi bir bilim kolu sayar, o bilimde uzman olarak geçinirseniz, biz de oryantalizm yerine oksidentalizm diye yeni bir meslek icat ettik, sizleri inceliyoruz. Ve bendeniz en yetkili bir oksidentalîst, yani müstağrib olmak sıfatıyla diyebilirim ki, sizde gördüğüm garibelerin yanında bizimkiler sönük kalır. Mesela, deminden sayıp döktüğünüz tekerlemelerle Loid Corc’un (Lloyd George) parlamentoda söylediği bazı nutukları karşılaştırınız, aralarında hiçbir fark göremezsiniz. Hepsi de mana, güzellik, ilham bakımından birbirinin aynıdır ve insanların arada sırada duyduğu saçmalamak ihtiyacından doğmuştur. Şimdi incelemelerimi bitirmek üzereyim. İstanbul’a dönüşümde, üniversitemize sunacağım ayrıntılı raporun bir örneğini size gönderirim. Batı’da siyasi yaveler’den bir hayli topladım. Çok meraklı bir eser meydana geldi... Evet, Mister... Böyle! Biz Doğulular sizden hiçbir hususta geri kalmak istemiyoruz. Hatta bazı işlerde sizden ileri gideceğiz. Şimdiye kadar siz bizi enayi yerine koydunuz, dilediğiniz gibi küçümsediniz. Meraklı hayvanlar gibi bizim durumumuzu incelemek için memleketlerimize heyetler gönderdiniz. Bazen gördüğünüz bir tek hakikate bin tane de yalan katarak hemşerilerinize Türkü, pek acayip bir şey olarak tanıttınız. Öyle bir kerteye geldi ki herhangi birimiz Paris’te, Londra’da, Nevyork’ta milliyetimizi söyler söylemez başımıza merakla bir sürü halk toplanır oldu. Alaska Tilkisi yahut Sibirya kurdu gibi her birimizi ayrı ayrı inceliyorlardı. Ağzımızı açıp da bir söz söyledik mi: ‘Ay, insan gibi konuşuyor!’ diye şaşırıp kalanlar oldu. Bereket versin ki çabuk silkindik. Sataşmalarınız gözümüzü açtı. Bizim kendimizin de adam

62 Age., s. 116.

olduğumuzu, hem de sizlerden çok kabiliyetli adamlar olduğumuzu anladık. Şimdi de size anlatmak istiyoruz. Bugün de medeni milletlerle aramızda bir tek fark kalmışsa, emin olun, o da bizim üstünlüğümüzden yanadır.

Mister Fulispit, sözlerimin doğruluğunu, İngilizce:

-Çok doğru!..⁶³

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'yla yakından temas kurmak maksatlı gönderdiği "sefir"lere verilen bir görev Avrupa'yı yakından tanımak, anlamak amaçlı izlemek, seyretmektir. Seyir amaçlı giden sefirlerin çoğu zaman "seyredilen" konumuna düştükleri bilinen bir gerçektir. Nasuh da Avrupa'yı seyredirken – yazarın tüm müdahalelerine rağmen – zaman zaman Avrupalılarca seyredilen bir konuma düştüğü olur. Oysa Çekirge umarsız gözlerle Avrupa'yı gezer. Onun açısından Avrupa tetkik edilecek bir nesne değildir; çünkü Avrupa'nın tüm sırları ortaya dökülmüştür. Yukarıda verilen diyalogda görüldüğü üzere, Doğularını adeta laboratuvarında incelenen bir "böcek" gibi gören Batılıların ilgisi, merakı, söylemleri onu ilgilendirmez. Çünkü büyü bozulmuştur.

Son olarak her iki roman arasında görülen "susku noktaları" tespit edilecektir. Edebi metinlerin "susku noktaları" söyledikleri ve söylemek istedikleri kadar önem taşıyabilmektedir. Vefa Taşdelen "Şairler, romancılar, öykü yazarları zaman zaman konuşarak susan, zaman zaman susarak konuşan insanlardan" söz ettiklerini belirttikten sonra "Felsefede ortaya çıkan susku durumu konuşmayı bitirmez, çoğaltır... Suskunun bir söylem biçimi olması, kaçınılmaz olarak ona bir anlamın atfedildiğini, dolayısıyla, ne kadar susku da olsa, örtük bir söz durumu olduğunu, susku ile bir anlamın kastedildiğini gösterir."⁶⁴ der. Çalışmaya konu olan iki roman karşılaştırıldığında *Paris'te Bir Türk* romanında tartışıldığı hâlde *Meşhedî ile Devriâlem* romanında "susku noktası" olan iki tema dikkati çeker: Din ve sanayi.

Ahmet Mithat Efendi, Hıristiyanlık karşısına İslâm'ı çıkartır ve İslâm'ın öngördüğü prensipleri Avrupalılara da tasdik ettirir. Hatta romanın sonunda Nasuh, Paris'te tanıştığı ve evlendiği Virginie'ye İslâm'ı kabul ettirir. Ahmet Mithat "iki dine tabi olanlar ne kadar olsa birbirinin ecebisi" olacaklarını ifade ederek insanı birbirinden ayıran en temel unsurun "milliyet" değil "din" olduğu anlayışını belirtmiş olur. Parislilerin İslâm hakkındaki şüphelerine ikna edici cevaplar verir. Ahmet Mithat'ın bu tutumu aslında diğer Tanzimat yazarlarının ortak tavrıdır. Namık Kemal meşhur oryantalist Ernest Renan'ın İslâm'a yönelik iddia ve tezleri karşısında *Renan Müdafaaamesi*'ni yazar. Ahmet Mithat *Müdafaa, Beşair* ve *Niza-i İlm ü Din* adlı eserleri oryantalistlerin İslâm'a yönelik iddialarını cevaplamak üzere yazılmış eserlerdir. Bununla birlikte Tanzimat sonrasında "din" güdüleyici güç olmaktan büyük oranda çıkar. Meşrutiyet sonrasında yerini "milliyet" düşüncesi alır. Cumhuriyet'in kurucu ilkelerinden

63 *Age.*, s. 116-118.

64 Vefa Taşdelen, "Felsefi Bir Söylem Biçimi Olarak Susku", *Erdem*, LXX, (2016), s. 76.

birinin “Milliyetçilik” olması bu dönem romanlarında Türkçülük düşüncesinin güdüleyici güç olarak işlenmesinin temel etkenlerindedir.

“Sanayi”nin Avrupa’daki gelişimi *Paris'te Bir Türk* romanının yazılma amacı gibidir. Nasuh burada gördüklerini vatandaşlarına tanıtmak amacıyla İstanbul’daki gazetelere yazılar yazar. Avrupa’nın hayranlık duyduğu kısmı da “maddî” alandaki gelişmelerdir. Oysa *Meşhedî ile Devriâlem* romanında Avrupa’daki gelişmelerin takip edilmesi veya hayranlıkla anlatılması söz konusu değildir. Bu tutumu; yeni Cumhuriyet’in kendine özgü özgüveni, “çağdaş medeniyet seviyesi”nin yakalanacağına dair inancıyla açıklamak mümkündür.

Sonuç

Biri Tanzimat diğeri Cumhuriyet dönemi romanı olan *Paris'te Bir Türk* ile *Meşhedî ile Devriâlem* romanlarına yansıyan oksidentalîst söylemin okura gösterdiği; bu söylemin zamana, zemine, konjonktürel, siyasî ve kültürel değişimlere bağlı olarak farklılaştığıdır. Buna yazarların ideolojik duruşunun da önemli bir etken olduğunu eklemek gerekir. Dolayısıyla Türk romanında sabit, değişmez bir Avrupa/Batı algısı olduğunu söylemek mümkün değildir. “Öteki” veya “diğeri”nin değerlendirilmesinde ölçü “ben” algısı olması nedeniyle “ben”e yönelik algıların değişmesi “öteki”ne yönelik imajın yenilenmesini doğurur. Her iki romandan izlenen Batı/Avrupa algısında yaşanan değişimler, görülen farklılaşmalar aslında siyasî ve kültürel başkalaşımın izdüşümüdür. Değişen, “öteki” değil; algılayan “ben”dir.

Tanzimat ve Cumhuriyet dönemleri Türk aydınının “ben” algısında ciddi değişimlerin yaşandığı dönemler olması nedeniyle Avrupa başta olmak üzere “diğeri” veya “öteki”ne bakışta ciddi değişimler görülür. Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa karşısında kendini üstün olarak konumlandığı dönem, özellikle savaş meydanlarında yaşadığı yenilgiler neticesinde, 18. yüzyıldan itibaren değişime uğrar, Tanzimat Fermanı ile bir Avrupa devleti şeklinde kendini konumlandırma çabasına girer. Yine bu dönemden itibaren Avrupa’da “muhteşem Türk” imajının yerini “hasta adam” imajına bıraktığı hatırlanmalıdır.

İlk örneklerinden itibaren gerek bir medeniyet olarak Batı gerek Batılılaşmanın Türk toplumundaki etkileri Türk romanında önemli bir yer tuttuğu halde, yapılan çalışmalarda genellikle Batılılaşma ekseninde değerlendirmeler yapıldığı için Türk romancılarının bir medeniyet olarak “Avrupa/Batı”ya bakışlarının belirlenmesi gölgede kalmıştır. Oysa romancıların Türk toplumuna akseden Batılılaşma olgusu ile bir medeniyet olarak Batı’ya bakışları çok farklıdır. Bu çalışmada ele alındığı üzere Batı’ya yönelik değerlendirme ve yaklaşımları büyük oranda belirleyen ise “zamanın ruhu” diyebileceğimiz konjonktürel gelişmelerdir. Tanzimat’tan Cumhuriyet’e uzanan kısa denilebilecek dönem içerisinde Batı’ya yaklaşımların birkaç defa değiştiği görülür. Ele alınan romanlar özelinde belirlenecek olursa en esaslı değişimin Batı ve Batılılar karşısında değişen duruşta görüldüğü söylenebilir. Cumhuriyet romancısı için Avrupa artık hayret ya da hayranlıkla “temaşâ” edilecek bir âlem değil, turistik bir “seyirlik”tir. Ne örnek alınacak “kaşaneler” ne de ibret alınacak bir “sefalet” diyarıdır.

KAYNAKÇA

- Ahmet Midhat Efendi, *Paris’te Bir Türk*, haz. Erol Ülgen, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- Ak, Murat, “Doğu-Batı İkileminde Bir Osmanlı Entelektüeli Ahmet Mithat Efendi’nin Batı’yı Tanıma Çabasına Bir Bakış”, *Marife*, VI/3, (2006), s. 247-268.
- Aktay, Yasin, “Her Karşılaşmanın İki Yanı Vardır”, *Marife*, VI/3, (2006), s. 427-436.
- Ataç, Nurullah, *Diyelim – Söz Arasında*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.
- Başkaya, Fikret, *Yeni Paradigmayı Oluşturmak – Kapitalizmden Çıkmanın Gerekliliği ve Aciliyeti Üzerine Bir Deneme*, Özgür Üniversite Yayınları, İstanbul 2011.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.
- Bozdoğan, Sibel, *Modernizm ve Ulusun İnşası – Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür-*, Metis Yayınları, İstanbul 2012.
- Buruma Ian ve Margalit, Avishai: *Occidentalism – The West in the Eyes of Its Enemies*, The Penguin Press, New York 2004.
- Çelik, Zeynep, *Avrupa Şark’ı Bilmez, Eleştirel Bir Söylem (1872-1932)*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020.
- Delanty, Gerard, “Giriş: Batı Sonrası Bir Avrupa Fikri”, çev. Firdevs Bulut, *Doğu ve Batı’nın Ötesinde Asya ve Avrupa*, Matbu Yayınları, İstanbul 2015.
- Eğribel, Ertan, “Garbiyatı Bir Bilim Olarak Kurmanın Gereği ve Zorlukları Üzerine” *Garbiyat*, I/1, (2015), s. 28-38.
- Emiroğlu, Bekir, *Söylemsel Bir İnşa Olarak Oryantalizm*, Araştırma Yayınları, Ankara 2021.
- Eskin, Firdevs, “Oryantalizm ve Oksidentalizm Arasında Ahmet Mithat” *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, III, (2018), s. 1-22.
- Findley, Carter V., *Ahmed Midhat Efendi Avrupa’da*, çev. Ayşen Anadol, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- Güler, İlhami, “Hasan Hanefi’nin Tecdid Projesi – Tanıtım ve Bir Değerlendirme-”, *Journal of Islamic Research*, VII/2, (1994), 149-170.
- Güler, İlhami, “Hasan Hanefi ve İslami Sol” *İslamiyât*, V/2, (2002), s. 155-158.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi, *Şipsevdi*, Atlas Kitabevi, İstanbul 1977.
- Hanefi, Hasan ve el-Câbirî, Muhammed Abid, *Doğu-Batı Tartışmaları*, çev. M. Coşkun, Mana Yayınları, İstanbul 2022.
- Hanefi, Hasan, “Oryantalizmden Oksidentalizme”, *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu*, (9-10 Aralık), İBB Yayınları, İstanbul, 2007.
- Hentsch, Thierry, *Hayali Doğu*, çev. Aysel Bora, Metis Yayınları, İstanbul 2016.
- İlhan, Attila, *Hangi Batı?*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- Kahraman, Hasan Bülent, “İçselleştirilmiş, Açık ve Gizli Oryantalizm ve Kemalizm”, *Doğu-Batı*, V/20, (2002), s. 153-180.
- Kalın, İbrahim, *İslâm ve Batı*, İsam Yayınları, İstanbul 2015.
- Kalın, İbrahim, *Barbar, Modern, Medenî*, İnsan Yayınları, İstanbul 2020.
- Karaca, Alaattin, “Hangi Batı, Hangi Doğu, Hangi Ahlak?” *Karar Gazetesi*, 25.12.2017.
- Kerman, Zeynep, *Uşaklıgil’in Romanlarında Batılı Yaşayış*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008.
- Maalouf, Amin, *Ölümcül Kimlikler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2021.
- Meriç, Cemil, *Sosyoloji Notları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

- Meriç, Cemil, *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul 2021.
- Moran, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- Okay, Orhan, *Batı medeniyeti karşısında Ahmed Midhat Efendi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991.
- Oksev, Birgül Koçak, “Garbiyatçılığın Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme” *I. Garbiyat*, I/1, (2015), s. 55-74.
- Polat, Fethi Ahmet, “Hanefî'nin Oksidentalizmi Temaşaya Değmez Bir Tulûat Mıdır?”, *Marife*, III/ 6, (2006), s. 71-106.
- Said, Edward W, *Oryantalizm, Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, çev. Nezh Uzel, İrfan Yayınevi, İstanbul 1998.
- Savaş, Kudret, *Ahmet Midhat'ın Eserlerinde Oksidentalizm Bakış Açısı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2018.
- Talu,ERCÜMENT EKREM, *Meşhedî ile Devriâlem*, Atlas Kitabevi, İstanbul 1974.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Huzur*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016.
- Taşdelen, Vefa, “Felsefî Bir Söylem Biçimi Olarak Susku”, *Erdem*, 70, (2016), s. 75-84.
- Tunaya, Tarık Zafer: *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, Baha Matbaası, İstanbul 1964.
- Turgut, Canan Öktemgil, “ERCÜMENT EKREM TALU'NUN YENİ BULUNAN ESERLERİ”, *Turkish Studies*, XIII/XII, (2018), s. 327-340.
- Turgut, Canan Öktemgil, “ERCÜMENT EKREM'İN MEŞHEDİ SERİSİNDE KARAGÖZ VE ORTA OYUNUNDAKİ TIPLERE MÜDAHALESİ VE SESSİZ BİR MUHALEFET ARACI OLARAK ACEM”, III/XIV, (2019), s. 1437-1478.
- Tümay, Muazzez, “Avishai Margalit ile Oksidentalizmi ‘Düşman’larının Gözünden Batı’yı Konuşmak”, *Sabah Ülkesi Dergisi*, 38, (2014), s. 34-39.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- Yalçın, Alemdar, *Siyasal ve Sosyal Değişimler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı 1920-1946*, Akçağ Yayınları, Ankara 2017.
- Zakzük, M. Hamdi, *Oryantalizm ve Medeniyetler Hesaplaşması*, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul 2006.

OCIDENTALIST EXPANSION IN THE TURKISH NOVEL: – THE EXAMPLE OF *PARİS’TE BİR TÜRK* AND *MEŞHEDÎ İLE DEVRİÂLEM*

Mehmet DOĞAN*

Turkish literature encountered the novel, a Western genre, during the Tanzimat period, when Westernization was officially accepted as a state policy. The phenomenon of Westernization, one of the most contentious issues in Turkish society, constitutes one of the main themes in Turkish novels from their earliest examples. The multidimensional evaluation of the cultural, social, and political dimensions of Westernization efforts on the individual, family, and society has been a subject of discussion among researchers and academics. However, there is a significant gap in evaluating Western/Europe as a civilization in Turkish novels. Although the occidentalism idea, which the Egyptian philosopher Hasan Hanefî tried to establish as an academic discipline against Orientalism, gained visibility in Turkey, sufficient literature on this subject has not yet been produced. Orientalism is founded on the notion of ontological and epistemological “essence” differences between the West and the East. Moreover, these differences are not “symmetrical” but “hierarchical” in the orientalist discourse. The “non-Western” world’s self-consciousness as a “subject” in the face of orientalism’s dichotomous essentialist interpretations and its “objectifying” attitude towards “non-Western” societies and its efforts to question the “Eurocentric” paradigm with this consciousness is called occidentalism. Therefore, it can be established that there are two main pillars of occidentalism: Firstly, the consciousness of being the subject involves the process and effort of being aware of one’s civilization, culture, and value judgments, discovering them, and constructing an identity distinct from the ways of thinking imposed by the West. Secondly, it entails the ability to critically evaluate the “other” or the “another” based on the “me” consciousness. In this study, as far as it can be determined, the novel “Paris’te Bir Türk” by Ahmet Mithat Efendi, who first used the term “detached” in the sense of Occidentalism in his work called “Avrupa’da Bir Cevalan”, will be compared with Ercüment Ekrem Talu’s “Meşhedî ile Devriâlem” based on the theory of Occidentalism. The similarities and differences in the perspectives of novelists from the Tanzimat period and the Republican period (the revolution generation) towards Europe are revealed, as the ways of encountering and cyclical changes are significant factors in the shaping and changing of perceptions of societies

---

* Dr., Ministry of National Education, Aydın / Turkey, me.dogan02@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6336-2389

belong,ng to different civilizations. It is noteworthy that both works are centered around a trip to Europe, making them suitable for comparison.

In this article, the novels “A Turk in Paris” and “Meşhedî and Around the World” were examined under four headings: “political, cultural and temporal conjunctural changes”, “reason for going to Europe”, “attitudes” towards Westerners and Western civilization” and “prominent themes in European observations”. An attempt was made to show the Turkish intellectual’s changing perception of the West. It was determined that especially the modes of encounter and cyclical changes were the most important reasons for the change in perceptions about the “other”. Thus, the anatomy of the change in perception and stance towards the West between generations was evaluated specifically through both novels. As a result, it was evident that the Occidental discourse differed depending on time, context, and cyclical, political cultural changes. It should be added that the ideological stance of the authors is also an important factor. Therefore, there is no fixed vision of Europe in the Turkish novel. Since the perception of “I” is the criterion in evaluating the “other” or “other”, the change in perceptions towards “I” results in the renewal of the image of the “other”. The changes and differentiations seen in the Western/European perception observed in both novels reflect the projection of political and cultural metamorphosis. What changes is not the “other”; It is the “I” that perceives.

The Tanzimat and Republic periods were eras during which significant changes occurred in the Turkish intellectual’s perception of “self”, leading to changes in views of the “other” or “the another”, especially in Europe. The period when the Ottoman Empire positioned itself as superior to Europe has changed since the 18th century, especially as a consequence of the defeats it experienced on the battlefields. With the Tanzimat Edict, it attempted to position itself as a European state. It should also be remembered that from this period onwards, the image of the “magnificent Turk” was replaced by the image of the “sick man” in Europe.

Although both the Western civilization and the effects of Westernization on Turkish society have had an important place in Turkish novels since their inception, the determination of Turkish novelists’ perspectives on “Europe/West” as a civilization has been overshadowed because the studies are generally evaluated on the axis of Westernization. However, novelists’ views of the phenomenon of Westernization reflected in Turkish society and the West as a civilization are very different. As discussed in this study, what largely determines the evaluations and approaches towards the West are cyclical developments that we can call the “spirit of the time”. It can be seen that approaches to the West changed several times from the Tanzimat to the Republic period. Specifically considering the novels, the most fundamental change is seen in the shifting stance towards the West and Westerners. For the Republican novelist, Europe is no longer a world to be viewed with amazement or admiration, but rather a touristic “spectacle”. It is neither a land of “cash houses” to be emulated nor a land of “mystery” to be pitied.